

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

נידוי תלמיד חכמים

(י"ז א) ההוא צורבא מרבנן דהוו סנו שומעניה (יצאו עליו שמועות רעות).

אמר רב יהודה: היכי ליעביד? לשמתיה, צריכי ליה רבנן. לא לשמתיה, קא מיתחיל שמא דשמיא.

אמר ליה לרבה בר בר חנה: מידי שמיע לך בהא?

אמר ליה: הכי אמר רבי יוחנן: מאי דכתיב "כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא"? אם דומה הרב למלאך ה' יבקשו תורה מפיו. ואם לאו, אל יבקשו תורה מפיו.

שמתיה רב יהודה.

אמתא דבי רבי חזיתיה לההוא גברא דהוה מחי לבנו גדול. אמרה: ליהוי ההוא גברא בשמתא, דקעבר משום "ולפני עור לא תתן מכשול"¹ (שמא יבעט באביו).

דתניא: "ולפני עור לא תתן מכשול", במכה לבנו גדול הכתוב מדבר (ומבאר בגמרא שלא נהגו חכמים קלות ראש בנידויה שלוש שנים).

ריש לקיש הוה מנטר פרדיסא. אתא ההוא גברא וקאכיל תאיני. רמא ביה קלא ולא אשגח ביה. אמר: ליהוי ההוא גברא בשמתא! אמר ליה: אדרבה, ליהוי ההוא גברא בשמתא! אם ממון נתחייבתי לך, נידוי מי נתחייבתי לך?²

אתא לבי מדרשא. אמרו ליה: שלו נידוי, שלך אינו נידוי. ומאי תקנתיה? זיל לגביה דלישרי לך. לא ידענא ליה! אמרו ליה: זיל לגבי נשיאה דלישרי לך, **דתניא:** נידוהו ואינו יודע מי נידוהו, ילך אצל נשיא ויתיר לו נדויו.

אמר רב הונא: באושא התקינו, אב בית דין שסרח אין מנדין אותו, אלא אומר לו: "הפכד ושב בבייתך". חזר וסרח, מנדין אותו מפני חילול השם.

ופליגא דריש לקיש, דאמר ריש לקיש: תלמיד חכם שסרח, אין מנדין אותו בפרהסיא, שנאמר³ "וכשלת היום וְכָשַׁל גַּם נְבִיא עִמָּךְ לִילָה", כסהו כלילה.

מר זוטרא חסידא כי מיחייב צורבא מרבנן שמתא, ברישא משמית נפשיה,⁴ והדר משמית לדידיה. כי הוה עייל באושפיזיה, שרי ליה לנפשיה והדר שרי ליה לדידיה.

¹ ויקרא, פרשת קדושים, יט, יד.

² כתבו תוספות (ד"ה נידוי): אף על פי שמשמתין בעבור ממון, כדאמרינן לעיל (ט"ז א') הני מילי לממונא, יש לומר שהיה לו לקרותו לבית דין תחילה שמא יפרע. ועוד, דבבית דין נמי צריך שני וחמישי ושני. ולא דמי לאיסורא לאלתר. ובשם רבינו תם שמעתי, שהיו רגילין באותו מקום שאוכלין באילנות ונותן דמים. והשתא לא היו עוברים על הגזל.

³ הושע ד, ה.

⁴ מפני כבודו (של הצורבא מרבנן). רש"י ומפרש. ותוספות (ד"ה משמית) כתבו: משום צער שצריך לנדות ת"ח. אי נמי, כדי שיהא זכור להתיר.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

אמר רב גידל אמר רב: ת"ח מנדה לעצמו (=את עצמו) ומיפר לעצמו.

אמר רב פפא: תיתי לי דלא שמיתי צורבא מרבנן מעולם.

אלא כי קא מיחייב צורבא מרבנן שמתא היכי עביד? כי הא דבמערבא מימנו אנגיזא דצורבא מרבנן (עומדים למניין להלקותו), ולא מימנו אשמתא.

שיטות הראשונים

ת"ח מנדה לעצמו ומיפר לעצמו: דעת הרמב"ם, שאפילו על דבר שחייב עליו נידוי, הרי זה מפר לעצמו. ודעת רשב"א, דדוקא היכא דלא הוי בר נידוי,⁵ אבל כשנידה עצמו על דבר שהיה חייב עליו נידוי, לאו כל כמיניה להתיר עצמו. והרא"ש כתב שאם ת"ח נידה לעצמו בדרך שבועה, אינו יכול להתיר לעצמו. דדוקא נידוי יכול להתיר לעצמו אבל שבועות ונדירים לא.⁶ והשו"ע סתם כרמב"ם, ובשם יש מי שאומר כרשב"א. ויש מי שאומר בתרא, כרא"ש.⁷

שולחן ערוך

(יו"ד, הלכות נידוי וחרם, סימן שלד)

לג. תלמיד חכם שנידה לעצמו, מתיר לעצמו אפלו נדה על דעת פלוני, ואפלו על דבר שחייב עליו נדוי. ויש מי שאומר שאם היה חייב נדוי אינו יכול להתיר לעצמו. ויש מי שאומר שאם היה דרך שבועה, אינו יכול להתיר לעצמו. לט. המנדה את חברו שלא פדיו, ואמר ליה הלה: אדרבה: נדוי של שני נדוי. והני מלי, שזה השני הוא גברא רבא (אף על פי שאינו נסמך) (מהרי"ק ש"ש קנ"ח), או שאינו ידוע מי הוא, דחישנין שמה הוא יותר גדול מהמנדה. אבל אם המנדה שלא פדיו תלמיד חכם, והאחר אינו תלמיד חכם, לא. הגה: והוא הדין תלמיד נגד רבו לא יוכל לומר: אדרבה, אלא אם נטל רשות מבית דין (מהרי"ק ש"ש ק"ע). מי שאמר לחברו: אל תעשה דבר זה בנדוי, וזה אומר לו: אדרבה, אף על פי שעושה שלא פדיו, מכל מקום נדוי השני גם כן אינו כלום, הואיל ולא נדהו סתם, רק שאמר לו שאל יעשה הדבר בנדוי (בית יוסף בשם תשובת ריב"ש).

מב. חכם, זקן בחכמה, או אב בית דין שסרח, אין מנדין אותו בפרהסיא לעולם, אלא אם כן עשה כירבעם בן נבט וחבריו. אבל כשחטא שאר חטאות, מלקין אותו בצנעא. וכן כל תלמיד חכם שנתחייב נדוי, אסור לבית דין לקפץ ולנדותו במהרה, אלא בורחים ונשמטים ממנו. וחסידים החכמים היו משתבחים שלא נמנו מעולם לנדות תלמיד חכם, ואף על פי שנמנים להלקותו אם נתחייב מלקות או מפת מרדות. ואי סני שומעניה, כגון שמתעסק בספרי אפיקורוסין ושותה במיני זמר, או שחבריו מתבטלים ממנו, ושם שמים מתחלל על ידו, משמתין לה.

מג. על כ"ד דברים מנדין את האדם, ואלו הן: המבזה את החכם, אפלו לאחר מותו (ירושלמי פרק אלו מגלחין, ה"א; בבלי ברכות י"ט א')... מי ששלחו לו בית דין וקבעו לו זמן, ולא בא (ירושלמי פרק אלו מגלחין, ה"א; בבלי ב"ק ק"ב ב')... המכשיל את העור... חכם ששמועתו רעה. המנדה למי שאינו חייב נדוי. הגה: ואין צריכין לענן נדוי עדות וראיה ברורה, אלא אמד הדעת באמתות הדברים, שהתובע טוען ברי ואז אפלו אשה אפלו קטן נאמן, אם הדעת נותן שאמת הדבר (מהרי"ק ש"ש ק"כ).

⁵ כההיא דמר זוטרא חסידא כי מיחייב בר בי רב שמתא משמית נפשיה ברישא משום יקרא דבר בי רב.

⁶ והבי' התקשה בדבריו, דנידוי דרך שבועה משמע, דהיינו שאומר אהא בנידוי אם אעשה כך או אם לא אעשה, וקאמר בה דתלמיד חכם מנדה לעצמו ומתיר לעצמו! וכתב: ואפשר דנידוי דרך שבועה היינו שאומר אני נשבע להיות בנידוי אם אעשה כך או אם לא אעשה.

⁷ יו"ד שלד, לג. מקורות: רמב"ם (הל' תלמוד תורה ז, יא). רשב"א (ח"א סי' תרח; הו"ד בר"ן). ר"ן (פרק קמא דנדירים, ז' ב', ד"ה ת"ח). רא"ש (שו"ת כלל כח, סי' ב).

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

המשך דיני מועד ואבלות

אלו שהותרו בגילוח במועד, שנהיו אבלים

(י"ז ב') **תנו רבנן:** כל אלו שאמרו מותרין לגלח במועד, מותרין לגלח בימי אבלן.

(ומקשה) **והתניא:** אסורים!?

אמר רב חסדא אמר רב שילא: כי תניא הכא מותרין, בשתכפוהו אַבְּלִיו.

(ומקשה) אי בשתכפוהו אַבְּלִיו, מאי איריא כל אלו שאמרו?! אפילו כולי עלמא נמי! **דתניא:** תכפוהו אבליו זה אחר זה, הכביד שערו מיקל בתער, ומכבס כסותו במים!

(ומתריץ) הא אתמר עלה: אמר רב חסדא: (הא דקתני תכפוהו אבליו דכולי עלמא) בתער ולא במספרים, במים ולא בנתר ולא באהל (והכא דאיכא תרוייהו, בא ממדינת הים וכו', ותכפוהו אבליו, מיקל אפילו במספרים, ומכבס כסותו אפילו בנתר וחול).

אמר רב חסדא: זאת אומרת אבל אסור בתכבוסת^{8,9}.

שיטות הראשונים

תכפוהו אַבְּלִיו, שניים או שלושה מתים: **המאירי** ביאר שמדובר בשני מתים, ובתוך השלושים של המת השני מגלח כדרכו, וכו'. **והאור זרוע** הביא דברי **רבינו חננאל**, והסתפק בדבריו, שמא לא שרינן עד שימות לו שוב מת אחר, שלישי, לסוף שלושים של שני. **והשו"ע** פסק דסגי בשניים.¹⁰

דוקא שעברו יותר משבעת ימי אבל על ראשון: כתב **אור זרוע** דמיירי כגון שלא הספיק להשלים שלושים עד שמת לו מת אחר. אבל אם לאחר שבעה מיד מת לו מת, מסתברא דלא שרי.¹¹ וכן כתב **המאירי**.

האם יכול לגלח בתוך שבעת ימי האבל על אחרון: כתב **אור זרוע**, והני כולוהו שרי אפילו בתוך שבעת ימי אבלו (של מת האחרון). דהא תכבוסת, גזירת שבעה היא, ושרי. וכן דעת **רמב"ן**. אבל **המאירי** כתב 'אם אירע לו אבל אחר בתוך ל' קודם שיכלו השלושים, עומד שבעה, ואחר השבעה מגלח'. **והשו"ע** פסק **כאור זרוע ורמב"ן**.¹²

מה שמותר לעשות בתכפוהו אבליו, דוקא בצינעא: וכתב עוד **הרמב"ן** בשם **התוספתא** (מו"ק פ"ב ה"א) דהני דשרינן להו

⁸ ביאר רבינו יחיאל מפריש, מדאיצטריך לרב חסדא למימר זאת אומרת, אלמא ההוא קרא דאייתי תלמודא לעיל (ט"ו א') מדאמר לה יואב לתקועית (שמואל ב, ידב) "וְלִבְשֵׁי נָא בְּגָדֵי אַבְלָ", דדרשינן מיניה דאבל אסור בתכבוסת, לאו דרשה גמורה היא. וריטב"א כתב, דמיואב שמעינן תכבוסת בחמין. וקמ"ל רב חסדא שאסור תוך שבעה אפילו במים צוננים.

⁹ ראה להלן גדרי איסור כיבוס לאבל, כ"ג א', סוגיית כיבוס וגיהוץ באבלות, ושיטות הראשונים, האם נאסר בשבעה או אף בשלושים, והאם מעשה הכיבוס נאסר או לבישת בגדים מכובסים.

¹⁰ יו"ד שפ"ט, א; ש"ג. מקורות: מאירי (י"ז ב', ד"ה כל אלו). אור זרוע (הל' אבלות, סי' תמא).

¹¹ דהא קתני מיקל שערו, ואילו לא מת לו מת אחר הוה בעי להשלים שלושים, והשתא שמת לו מת אחר נתיר אותו בתוך שלושים של ראשון!?

¹² יו"ד שפ"ט, א; ש"ג. מקורות: רמב"ן (תורת האדם, עניין האבלות, עמ' קצד-קצה). השאר - כנ"ל.

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות השי"ס:
בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דבליצקי זצ"ל,
ויבדלחט"א הרב אשר וייס
והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

לספר בתוך שלושים, דוקא בצנעא. וכן פסק השו"ע.¹³

הכביד שערו מיקל בתער, ומכבס כסותו במים: דעת ריטב"א, שאבל שתכפוהו אבליו, מגלח ראשו בתער, בשינוי, שאינו דרך נוי, ומכבס כסותו במים צוננים, ולא בנתר ולא בחול. וזה שיצא מבית האסורין וחבריו, ותכפוהו אבליו, מותרין כדרכן בלא שינוי. ודעת הר"ן שאבל שתכפוהו אבליו, מותר אף במים חמין.¹⁴

שולחן ערוך

(יו"ד, הלכות אבלות, סימן שפט)

א. ...וְכֵן כָּל אוֹתָן שֶׁשִּׁנְיָנוּ שֶׁמִּתֵּר לְכַבֵּס בַּמוֹעֵד, כְּגוֹן הַיּוֹצֵא מִבֵּית הַשְּׂבִיָּה וּמִבֵּית הָאֲסוּרִים, וְהַמְנַדֵּה שֶׁהִתִּירוּ לוֹ חֻקִּים, וְהַנְּשָׂאֵל לְחֻקָּם וְהִתֵּר, וְהֵבֵא מִמְּדִינַת הַיָּם שֶׁהֵלַךְ לְהַרְוִיחַ וְלֹא הָיָה לוֹ פְּנָאֵי לְגַלְתָּ, אֲסוּרִים בַּיּוֹם אֲבָלוּ, שְׂאֵם אֲרָעוֹ אֶחָד מֵהֶם, קֶדָם הָאֲבָלוֹת וְנִכְנַס מִיַּד לְתוֹךְ הָאֲבָלוֹת, אֲסוּר לְכַבֵּס אֶלָּא אִם כֵּן אֲרָעוֹ אֶחָד מֵהֶם וְתִכְפוּהוּ מִיַּד שְׂנֵי אֲבָלוֹת זֶה אַחֵר זֶה, אִזּוּ מִתֵּר לְכַבֵּס אֶף בְּנִתְר וְחוֹל וְאֶפְלוֹ תוֹךְ שְׂבָעָה, וּבִלְבַד שֶׁיַּעֲשֶׂנוּ בְּצַנְעָא בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ. וְאַחַר שֶׁתִּכְפוּהוּ אֲבָלָיו זֶה אַחֵר זֶה, מְכַבֵּס בְּמִים אֲבָל לֹא בְּנִתְר וְאֶהֱל.

(יו"ד, הלכות אבלות, סימן שצ)

ג. כָּל אוֹתָם שֶׁאֲמָרוּ מִתֵּר לְגַלְחַ בְּחַל הַמוֹעֵד, אִם אֲרָעוֹ אֶחָד מֵאֵלּוּ קֶדָם הָאֲבָלוֹת, וְנִכְנַס מִיַּד תוֹךְ הָאֲבָל, אֲסוּר לְגַלְחַ. אֲבָל אִם אֲרָעוֹ אֶחָד מֵאֵלּוּ, וְתִכְפוּהוּ מִיַּד שְׂנֵי אֲבָלוֹת זֶה אַחֵר זֶה, מְגַלַּח כְּדָרְכוֹ, בֵּין בְּתַעַר בֵּין בְּמַסְפְּרִים, וְאֶפְלוֹ תוֹךְ שְׂבָעָה. וְאִדָּם אַחַר שֶׁתִּכְפוּהוּ אֲבָלָיו זֶה אַחֵר זֶה, מִקַּל שֶׁעָרָו בְּתַעַר אֲבָל לֹא בְּמַסְפְּרִים. (וּבִלְבַד שֶׁיַּעֲשֶׂנוּ בְּצַנְעָא) (בֵּית יוֹסֵף בְּשֵׁם הַרַמְבַּ"ם).

¹³ יו"ד שפט,א (לעניין כיבוס. והוסיף הרמ"א, שצ,ג, גם לעניין גילוח שיער, על פי הב"י). מקורות: רמב"ן (תורת האדם, עניין האבלות, עמ' קצה).

¹⁴ מקורות: ריטב"א (חי' י"ז ב', ד"ה דתניא). ר"ן (חי' ד"ה במים).